
THE ROLE OF SOCIAL CAPITAL AND INNOVATIONS FOR TRANSFORMATION OF RURAL AREAS IN BULGARIA

Maria Ilcheva

Veliko Tarnovo University “St. Cyril and St. Methodius”, Bulgaria, mkilcheva@abv.bg

Abstract: Nowadays, the role of the human factor in achieving economic growth, improving the quality of life and increasing the well-being of people in rural areas is significantly increasing. This is due to critical factors for lagging development or "marginalization" of rural areas, which leads to depopulation of migration, as well as loss of economic and social capital as building blocks for economic growth. At the same time, there is an upward trend for the revival and transformation of rural areas in Bulgaria thanks to social capital, expressed through growing trust and partnership, as well as the charge of collective voluntary interaction and civic energy.

Social capital refers to the resources and benefits that individuals or groups in a society can access through their social networks, relationships, and interactions. It encompasses trust, cooperation and social norms that facilitate cooperation and coordination between people. In this report, the author examines the role and factors for the development of social capital in rural areas of Bulgaria by making a comparative analysis of good practices related to the revival of small settlements thanks to civic activity and social innovations. As a result of the research, the thesis is confirmed that the formation of social capital in rural areas is a long process and depends on factors and events that contribute to the development and strengthening of social networks, trust and cooperation within communities. These factors can help foster a sense of community, cooperation and shared identity among rural residents in Bulgaria, which is especially important in situations of natural disasters, hazards and challenges.

In addition, the report examines the role of social capital in Bulgaria as a tool for restoring trust and local identity in rural areas after a long political and economic transition, as well as the contribution of social innovations to the implementation of community-led local development. The role of local action groups as a new kind of collective form for organizing communities in rural areas and the potential for revival based on local resources and identity is traced.

Keywords: transformation of rural areas, social capital, social innovations

РОЛЯ НА СОЦИАЛНИЯ КАПИТАЛ И ИНОВАЦИИТЕ ЗА ТРАНСФОРМАЦИЯ НА СЕЛСКИТЕ РАЙОНИ В БЪЛГАРИЯ

Мария Илчева

Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“, България, mkilcheva@abv.bg

Резюме: В наши дни значително се увеличава ролята на човешкия фактор за постигане на икономически растеж, подобряване качеството на живот и увеличаване на благосъстоянието на хората в селските райони. Това се дължи на критичните фактори за изоставащо развитие или „маргинализация“ на селските райони, което води до обезлюдяване и миграция, както и загуба на икономически и социален капитал, като гравитни елементи за икономически растеж. В същото време се наблюдава възходяща тенденция за възраждане и трансформация на селските райони в България благодарение на социалния капитал, намиращ израз чрез нарастващо доверие и партньорство, както и зарядът на колективното доброволно взаимодействие и гражданската енергия.

Социалният капитал се отнася до ресурсите и ползите, до които индивидите или групите в обществото могат да имат достъп чрез своите социални мрежи, взаимоотношения и взаимодействия. Тя обхваща доверието, сътрудничеството и социалните норми, които улесняват сътрудничеството и координацията между хората. В настоящия доклад авторът изследва ролята и факторите за развитие на социалния капитал в селските райони на България, като прави сравнителен анализ на добри практики, свързани с възраждане на малки населени места благодарение на гражданска активност и социални иновации. В резултат на изследването се потвърждава тезата, че формирането на социалния капитал в селските райони е дълъг процес и зависи от фактори и събития, които допринасят за развитието и укрепването на социалните мрежи, доверието и сътрудничеството в рамките на общностите.

В допълнение, доклада разглежда и ролята на социалният капитал в България като инструмент за възстановяване на доверието и местната идентичност в селските райони след дълъг политическия и

икономически преход, както и приноса на социалните иновации за прилагане на водено от общностите местно развитие.

Ключови думи: трансформация на селски райони, социален капитал, социални иновации

1. УВОД

В наши дни значително се увеличава ролята на човешкия фактор за постигане на икономически растеж, подобряване качеството на живот и увеличаване на благосъстоянието на хората в селските райони. Това се дължи на критичните фактори за изоставящо развитие или „маргинализация“ на селските райони, което води до обезлюдяване и миграция, както и загуба на икономически и социален капитал, като градивни елементи за икономически растеж. В същото време се наблюдава възходяща тенденция за възраждане и трансформация на селските райони в България благодарение на социалния капитал, намиращ израз чрез нарастващо доверие и партньорство, както и зарядът на колективното доброволно взаимодействие и гражданската енергия.

Все по-често обръщаме поглед към социалния капитал, като ключов ресурс, който може да промени селските райони, като адресира нарастващите демографски предизвикателства. За България демографската ситуация е близо до катастрофална. По данни на НСИ от последното преброяване, населението на Република България е 6 519 789 души, като в градовете живеят 4 782 064 души, или 73.3%, а в селата 26.7% от населението на страната. Продължава тенденцията, започнала преди четиридесет години, броят на населението да намалява и застарява. В периода между двете преброявания, населението в градовете е намаляло с 10.4%, а в селата с 14.2%. За последното десетилетие 199 населени места в страната са останали без нито един жител (ИСС, 2023). Според проучване на ОИСР трябва да се фокусираме върху селските райони като територии на възможностите (ОИСР, 2016). В същото време следва да се отчитат спецификите и особеностите на всеки район или територия, като трябва да се има предвид, че селските райони имат коренно различен модел на развитие спрямо градските райони, тоест те имат нужда от специфични сценарии за социално-икономическо развитие.

В настоящия доклад авторът изследва ролята и факторите за развитие на социалния капитал в селските райони на България, като прави сравнителен анализ на добри практики, свързани с възраждане на малки населени места благодарение на гражданска активност и социални иновации. В допълнение, доклада разглежда и ролята на социалният капитал в България като инструмент за възстановяване на доверието и местната идентичност в селските райони след дълъг политическия и икономически преход, както и приноса на социалните иновации за прилагане на водено от общностите местно развитие.

2. КОНЦЕПЦИИ ЗА СОЦИАЛНИЯ КАПИТАЛ.

Редица автори и изследователи определят социалния капитал като интердисциплинарна концепция, която обединява три основни подхода, свързани с различно интерпретиране на градивните елементи на обществото, които могат да се обобщят като:

- Фокусиране върху достъпа до ресурси;
- Фокусиране върху социалната кохезия;
- Фокусиране върху общности механизми за сътрудничество (Ракаджийска, Христова, Сивков, 2017).

Социалният капитал се отнася до ресурсите и ползите, до които индивидите или групите в обществото могат да имат достъп чрез своите социални мрежи, взаимоотношения и взаимодействия. Тя обхваща доверието, сътрудничеството и социалните норми, които улесняват сътрудничеството и координацията между хората. Така както финансовият капитал се отнася до парите и икономическите ресурси, социалният капитал се отнася до стойността, получена от социалните връзки, ниво на доверие и активи на общността.

Класическите теоретични постановки за социалния капитал на Бурдийо, Коулмън и Пътнъм илюстрират различните подходи за интерпретация на социалния капитал, като се фокусират в една посока, а именно – разбирането на социалния капитал в достъпа до ресурси, позволяващ сътрудничество. Неслучайно и Световната банка признава социалния капитал за глобално публично благо (Dasgupta, Serageldin, 2022), докато според Пътнъм, социалния капитал изпълнява функциите на мост между хора и общности (Putnam, R, 1995).

Ключовите аспекти на социалния капитал включват:

- **Доверие и реципрочност:** Социалният капитал се гради на доверие и взаимно сътрудничество. Хората са по-склонни да участват в положителни взаимодействия и транзакции, когато има ниво на доверие, установено в рамките на общност или мрежа.

- **Мрежи и взаимоотношения:** Силните социални мрежи предоставят на хората достъп до информация, възможности и ресурси, които иначе не биха имали. Тези мрежи могат да се основават на семейни връзки, приятелства, професионални асоциации или други принадлежности.
- **Норми и споделени ценности:** Социалният капитал често се подсилва от споделени ценности, норми и културни практики. Тези споделени разбирания помагат да се ръководи поведението и взаимодействията в рамките на общност или група.
- **Социално сближаване:** Социалният капитал допринася за чувството за общност и принадлежност. Силните социални връзки могат да доведат до увеличаване на социалното сближаване и желание за съвместна работа за общи цели.
- **Споделяне на информация и знания:** Социалните мрежи улесняват обмена на информация и знания. Хората могат да се възползват от социалните си връзки, за да получат достъп до съвети, опит и прозрения.
- **Колективно действие:** Социалният капитал може да даде възможност за колективни действия, като обществени проекти, социални инициативи или политически движения. Когато хората са добре свързани и се доверяват един на друг, те са по-склонни да си сътрудничат за обща кауза.

3. ФОРМИ И ТИПОВЕ НА ПРОЯВЛЕНИЕ НА СОЦИАЛНИЯ КАПИТАЛ.

Съществуват различни форми и типове на приложение на социалния капитал, като тази класификация на социалния капитал може ясно да бъде очертана и в селските райони. Според Пътнъм, се различават три типа социален капитал, които могат да бъдат описани с ключови характеристики, посочени в Таблица №1 (Putnam et al. 1993):

Таблица №1: Типове социален капитал

Тип социален капитал	Характеристика	Приложение
Спояващ социален капитал (bonding)	Взаимоотношения между хора, които имат нещо общо помежду си или принадлежат към една и съща общност	Насочени навътре мрежи с високо ниво на доверие
Свързващ социален капитал (bridging)	Насочена навън гражданска енергия и връзки между хора с различен статус и роля в обществото, които са обединени от обща цел	Този тип социален капитал се възприема като източник на социални иновации. Свързването на социалния капитал помага за създаването на по-разнообразна и приобщаваща мрежа.
Съединяващ социален капитал (linking)	Осъществяване на вертикални връзки между хора, структури и организации за посрещане на общо предизвикателство	Ключово приложение на съединяващия капитал при реакция на кризи и бедствия

Социалният капитал има значителна роля и последици за хората и обществата. Това може да доведе до подобряване на благосъстоянието, икономическите възможности и цялостното развитие на общността. Концепцията обаче не е без критики или предизвикателства. Например, социалният капитал понякога може да засили неравенствата, ако определени групи имат по-голям достъп до мрежи и ресурси от други. Освен това, поддържането на социалния капитал изисква постоянни инвестиции на време, усилия и емоционална енергия в подхранването на взаимоотношенията и изграждането на доверие. Като цяло социалният капитал играе решаваща роля в оформянето на социалната тъкан на общностите, насърчаването на сътрудничеството и насърчаването на положителни обществени резултати.

Въпреки нарастващата роля на социалния капитал в селските райони, той може да се изправи пред уникални предизвикателства и бариери в селските райони поради техните специфични характеристики и контекст. Някои от основните бариери на социалния капитал в селските райони включват:

- **Географска изолация:** Селските райони често имат разпръснато население и ограничен достъп до транспорт, което може да затрудни хората да се свържат помежду си. Физическата дистанция между хората може да попречи на развитието на силни социални мрежи.

- Ограничен достъп до информационни и комуникационни технологии: Селските райони могат да имат ограничен или ненадежден достъп до съвременни комуникационни технологии, като интернет и мобилни телефони. Това може да попречи на обмена на информация и комуникация, което затруднява изграждането и поддържането на социални връзки.
- Малка популация и хомогенност: Селските общности могат да имат малко и относително хомогенно население. Докато в тези тясно свързани общности може да се развие силен свързващ социален капитал, липсата на разнообразие и излагането на различни гледни точки може да ограничи развитието на обвързващ социален капитал.
- Икономически предизвикателства: Много селски райони са изправени пред икономически предизвикателства, включително ограничени възможности за работа и по-ниски нива на доходи. Икономическите борби могат да доведат до стрес и конкуренция, което потенциално подкопава доверието и сътрудничеството в рамките на общността.
- Липса на социална инфраструктура: В селските райони може да липсва съществена социална инфраструктура като читалища, места за отпих и места за събиране, където хората могат да взаимодействат и да изградят взаимоотношения.
- Традиционни ценности и норми: Селските общности често имат силни традиционни ценности и норми, които могат да оформят социалните взаимодействия. Въпреки че тези ценности могат да насърчат чувството за принадлежност, те също могат да създадат бариери пред приобщаването и приемането на външни лица или нови идеи.
- Образователни различия: Селските райони може да имат ограничен достъп до качествено образование и обучение, което може да повлияе на способността на хората да участват в по-големи социални мрежи и да имат достъп до информация.
- Миграция и изтичане на мозъци: Много млади хора от селските райони мигрират към градските центрове в търсене на по-добри възможности, което води до загуба на социален капитал в селските общности.
- Ограничена гражданска ангажираност: Селските райони могат да имат по-малко възможности за гражданска ангажираност, политическо участие и участие на общността, които са важни фактори за изграждане на социален капитал.
- Природни бедствия и изменение на климата: Селските райони често са по-уязвими от природни бедствия и последиците от изменението на климата. Тези предизвикателства могат да нарушат социалните мрежи, да натоварят ресурсите и да отслабят устойчивостта на общността.

За да се преодолеят тези бариери и да се увеличи социалният капитал в селските райони, усилията могат да бъдат насочени към насърчаване на инициативи за развитие на общността, подобряване на инфраструктурата, осигуряване на достъп до образование и технологии, насърчаване на приобщаващи и приобщаващи процеси и подкрепа на местните организации и мрежи. Признаването и справянето със специфичните предизвикателства на селските райони е от съществено значение за изграждането и поддържането на силен социален капитал в тези райони (Авторски колектив, 2022).

4. ФАКТОРИ ЗА РАЗВИТИЕ НА СОЦИАЛНИЯ КАПИТАЛ

Формирането на социалния капитал в селските райони е дълъг процес и зависи от фактори и събития, които допринасят за развитието и укрепването на социалните мрежи, доверието и сътрудничеството в рамките на общностите. Тези фактори могат да помогнат за насърчаване на чувството за общност, сътрудничество и споделена идентичност сред жителите на селските райони. Някои от основните причини за развитие на социалния капитал в селските райони включват:

- Споделени предизвикателства: Когато една общност е изправена пред общи предизвикателства като икономически трудности, екологични проблеми или природни бедствия, хората често се събират, за да намерят решения и да осигурят взаимна подкрепа. Съвместната работа за справяне с тези предизвикателства може да укрепи социалните връзки и доверието.
- Кооперативни дейности: Участието в кооперативни дейности като земеделски кооперации, общностно градинарство или инициативи за групово спестяване може да насърчи сътрудничеството и чувството за колективно постижение.
- Местно лидерство и инициативи: Ефективните местни лидери и организаторите на общността могат да играят ключова роля в сближаването на хората, организирането на дейности и насърчаването на чувството за солидарност.
- Реакция при кризи: По време на криза, като природно бедствие или извънредна ситуация в областта на общественото здраве, общностите често се събират, за да предоставят помощ, ресурси и

емоционална подкрепа на засегнатите. Тези преживявания могат да укрепят връзките и да изградят доверие между членовете на общността.

- **Споделени ресурси и инфраструктура:** Съвместното използване на споделени ресурси като читалища, библиотеки и обществени пространства може да улесни взаимодействията и да укрепят социалните връзки.
- **Доброволчество и общественополезен труд:** Участието в доброволчески дейности и проекти за обществени услуги може да помогне на хората да развият чувство за отговорност към своята общност и да изградят връзки с други, които споделят подобни ценности.
- **Споделяне на умения и неформално учене:** Общностите, които участват в семинари за споделяне на умения, неформални учебни сесии и програми за наставничество, могат да насърчават обмена на знания и да изградят взаимоотношения между хора с разнообразен опит.

Тези фактори, когато се използват ефективно, могат да допринесат за формирането и укрепването на социалния капитал в селските общности, което безспорно води до увеличаване на устойчивостта и цялостното благосъстояние на тези региони и може да служи като ефективен инструмент за разрешаване на демографските предизвикателства.

Формирането на социален капитал е развитието на мрежи, в които жителите на общността могат да идентифицират проблеми, споделяне на информация и прилагане на стратегии, предназначени за решаване на проблеми в полза на всички. Този подход неизменно води до въпросите как се формира социалният капитал, как може да се насърчи неговото формиране и какво отличава някои селски общности с висок социален капитал, спрямо други с нисък социален капитал.

Анализът на селските райони в България предполага дефиниране на основните социални ресурси като градивни елементи на социалния капитал, илюстрирани на Фигура №1:

Фигура №1: Градивни елементи на социалния капитал (използване на данни от Европейско социално проучване)

Мрежите включват формални и неформални кръгове от хора, които участват в различни организации, събират се за решаване на общи проблеми, както и за подкрепа на местни каузи. Такъв тип социален ресурс често се надгражда чрез местните читалища, които освен като културно средище, често са място за събиране на активните хора в селските райони. На базата на мрежите се формира и усещането за общност, което се проявява чрез загриженост за околните и региона, готовност за доброволчество и колективни действия.

Доверието като градивен елемент на социалния капитал може да се разглежда на две нива – индивидуално доверие и доверие към институциите (Пенкова, Е., Горчилова, Д, 2013). Доста често в селските райони в България доверието към институциите е доста ниско, за разлика от доверието към местни лидери в общността. Наблюдава се интересна тенденция за повишаване на доверието към институциите при наличие на добре развита социална инфраструктура, тоест хората повишават очакванията си към институциите, когато са подпомогнати от социални услуги.

И третият компонент, свързан с гражданска ангажираност най-често се проявява чрез участие в неправителствени организации, отглеждане на местни лидери, които да ангажират широк кръг от хора в решаване на местни проблеми и които със собствения си пример да могат да повишат гражданската активност. Гражданската ангажираност е водещ елемент за насърчаване на социалните иновации и

предприемачеството в селските райони, както се посочва и в декларацията от Блед за по-интелигентно бъдеще на селските райони (Декларация от Блед, 2018).

По-надолу с два примера ще илюстрираме ролята на социалния капитал за възраждане на малки населени места, както и за колективни действия при възстановяване след природни бедствия и кризи в селските райони.

Община Чавдар е успешен пример за възраждане на българското село в резултат на подобрен социален капитал. Намира се в Западна България, в границата на Софийска област, като се състои от едно населено място – село Чавдар. Макар и една от най-малките общини по брой на населението в България, Чавдар е пример за активно участие на местното население в партньорства и проекти, с цел възстановяване на активния културен живот, развитие на туризма и подобряване на средата за живот. Благодарение на активното привличане на инвестиции и проекти от Европейските структурни и инвестиционни фондове, село Чавдар коренно променя облика си, като се превръща в предпочитано място за живот. По проведено проучване на взаимодействието между местната администрация и гражданското общество, над 70% от населението смята, че основен фактор за възраждане на населеното място е изграждането на устойчиви партньорства на местно и регионално ниво, както и развитие на социални иновации (Доклад от проучване, 2023). По думите на кмета на община Чавдар, обществото на Чавдар се състои от активни и свободни индивиди, които със своите действия и поведение са пример за устойчива община.

Вторият пример е за бърза реакция на доброволци и мобилизация на социалния капитал при наводненията в село Богдан през 2022 година. Над 800 доброволци се включват при възстановяването на наводнените карловски села под организацията на общинския кризисен щаб. Това е пример как местния социален капитал може да съдейства за мобилизиране на допълнителни ресурси в отговор на настъпилото бедствие, когато залогът е спасяване на човешки животи.

5. ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Според председателя на ЕК Урсула фон дер Лайен, "нашите селски райони са тъканта на нашето общество и сърцето на нашата икономика (ЕС, 2020). В резултат на изследването се потвърждава тезата, че формирането на социалния капитал в селските райони е дълъг процес и зависи от фактори и събития, които допринасят за развитието и укрепването на социалните мрежи, доверието и сътрудничеството в рамките на общностите.

Овластяването на местните общности и засиленото управление изискват структури, които им позволяват активно участие (Chartier et al., 2021). Така социалния капитал придобива нарастващо значение за културата и духовното развитие в селските райони, като непреодолим фактор за подобряване качеството на живота, намаляване на миграцията на младите хора и запазване на културното наследство и традиции.

БИБЛИОГРАФИЯ

Авторски колектив (2022). „Социално-икономически компас на селските райони в България“, издателство Ай енд Би Икономически и социален съвет, (2023). „Жизнени и устойчиви селски райони в България в контекста на дългосрочната визия на ЕС“

Декларация от Блед, Словения приета на 13 април 2018 г. под надслов „По-интелигентно бъдеще на селските райони в ЕС“, чрез която се одобрява инициативата на ЕК за „Интелигентни села“

Пенкова, Е., & Горчилова, Д. (2013). Социално развитие на регионите, София, Издателски комплекс - УНСС

Ракаджийска, Т, Христова, М., & Сивков, Д. (2017). Социалният капитал, Издателски комплекс УНСС

Chartier, O., Salle, E., Irvine, K., Kull, M., Miller, D., Nieto, E., Vestergård, L.O., Potters, J. and Slätmo, E., Zomer, B., & Iadecola, F. (2021). „Long-Term Vision for Rural Areas: Contribution from SHERPA science society-policy platforms. *SHERPA Position Paper*

Dasgupta, P., & Serageldin, I. (n.d.). “Social capital : a multifaceted perspective”. Washington, D.C. :

World Bank Group. <http://documents.worldbank.org/curated/en/663341468174869302/Social-capital-a-multifaceted-perspective>

OECD (2016). OECD Regional Outlook 2016; Productive regions for inclusive societies; OECD Publishing Paris

Putnam, R. (1995). Bowling alone, America’s declining social capital, *The journal of democracy*

Parts, E. (2008). Indicators of social capital in the European union, *Working paper IAREG 2008/02*

President von der Leyen, European Commission 2020 EC, DG AGRI, Strategic Plan 2020-2024

UNDP, (2022). Human Development Report, Uncertain Times, Unsettled Lives: Shaping our Future in a Transforming World